

Наталія НІКОЛАЙЧУК

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМПОЗИЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТА РОБОТИ НАД ХУДОЖНІМ ТВОРОМ

Анотація. Досліджено феномен композиційного мислення як необхідної форми для створення і розуміння мистецького твору. Візуальний діалог ефективно демонструє живе сприйняття дійсності, дозволяє заглибитись у зміст динамічного сюжету, зосередитися на статичних паузах, які підсилюють вплив мистецтва, уможливають відчуття образу. Сформульовано авторський підхід до проблеми культурологічної сутності розбудови комплексного творчого середовища (на прикладі Київської дитячої академії мистецтв), де в умовах вільного вибору здійснюється процес становлення і зростання митця. Подано авторське прочитання терміну «композиційне мислення» та прослідковано його роль у процесі формування творчої особистості художника.

Ключові слова: образотворче мистецтво, творча особистість, композиційне мислення.

Постановка проблеми. Композиційне мислення тісно пов'язане з уявленням, сприйняттям, пам'яттю, емоціями. Усі вони відрізняються за глибиною та наповненістю відтворення діяльності в ідеальних художніх образах. Разом з тим, усі ці психічні функції діють координовано, завдяки чому уможливується цілісність людської свідомості. Вирішальну роль у цій координації відіграє мислення, яке здійснює найточніший аналіз навколишнього світу. Тому, аби правильно зрозуміти процес створення образу в мистецтві, необхідно розібратися у змісті й сутності процесів композиційного мислення.

Уміння активно оперувати різними за своїм наповненням, природою і конфігурацією образами складає основу художнього композиційного мислення. Художні образи можуть бути чуттєвими і не чуттєвими, поєднуючи чуттєво-наочні та концептуальні елементи. Завдяки композиційному мисленню і художник, і глядач набувають здатності бачити, розуміти, виокремлювати суперечливі та подібні елементи й тенденції предметів і явищ.

Недостатня розвиненість композиційного мислення в системі формування творчої особистості художника в сучасних умовах «інформаційного шторму» візуального мистецтва, призводить до хаотичного стану, втрати відчуття можливостей управління авторськими творчими процесами.

Причин даного явища чимало: відсутність реальної мотивації, цілеспрямованості, доцільності у творчому виявленні авторського мистецтва; невпевненість талановитої людини в тому, що суспільство потребує реалізації її творчого потенціалу;

самотність художника-митця, автора-філософа перед проблемами; відсутність діалогу автор-викладач; перетворення художник на аніматора, візуалізатора, втрата ним лідерської позиції; здобуття мистецької освіти та оволодіння академічними знаннями й навичками виявляється недостатнім фактором для самостійної творчої діяльності; знання основ композиції в теоретичному аспекті, розуміння як сприймати візуальні форми, картини, скульптури, графічні твори не здатні компенсувати брак особистого продуктивного досвіду творчої діяльності; недостатньо уваги приділяється творчому становленню молодих талановитих людей, випускників художніх академій; кадровий дефіцит художників-практиків у вишах (педагогічний колектив переважно складається з викладачів образотворчого мистецтва, серед яких обмаль діючих художників); у навчальних програмах предмет «Композиція» має недостатньо академічних годин для ефективної роботи (навчання часто відбувається шляхом консультацій і домашніх розробок); майстер-класи з композиції відбуваються без практичного втручання викладача в роботу студента.

Навчальні програми в художньому закладі повинні враховувати важливість вивчення накопиченого досвіду, проведення практичної роботи з оволодіння основними прийомами композиційного мислення.

Оскільки саме композиційне мислення в кінцевому результаті формує складні й різноманітні моделі навколишнього світу, проникаючи у внутрішні механізми явищ об'єктивної дійсності, важливо проаналізувати характерні риси тих процесів, які утворюють елементи специфічного художнього відображення, та розкрити їхню роль і місце у художньому освоєнні дійсності.

Актуальність даної статті полягає у продовженні дослідження теорії композиційного мислення у візуальному мистецтві. Основними правилами композиції традиційно є ритм, виявлення сюжетно-композиційного центру, врівноваження частин і цілого за системою симетрії, або асиметрії. Художні школи різних країн та минулих епох створювали прийоми композиції, що відповідали запитам свого часу, вони трансформувалися у нові стилістичні прийоми, одні ідейні композиції заступали місце інших, вони оновлювалися свіжими ідеями, новими візуальними структурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику впливу композиційного мислення на формування творчої особистості художника досліджують у своїх працях культурологи, мистецтвознавці, філософи культури, а також педагоги та психологи. Серед вчених, що вивчали дане питання протягом останніх років: Є. Антонович, Д. Богоявленська, Я. Василькевич, Є. Гергель, О. Лобода, О. Максименко, Л. Міщиха, Ю. Музиченко, М. Пічкур, М. Стась [1–11] та інші.

Початок ХХІ століття означений підвищеною увагою до питань, пов'язаних з композиційним мисленням у середовищі науковців. У даному контексті варто назвати ряд статей харківського дослідника В. Турчина [12–15]. Він торкається про-

блеми особливостей формування образного мислення, ролі мистецької освіти у формуванні системи розвиваючого навчання. До питань теоретичних аспектів композиційного мислення у станковому живописі звернулася К. Кудрявцева. У її статті «До питань теорії композиції: проблема визначення поняття композиції у станковому живопису» [16] проаналізовано теоретичні роботи науковців, здійснено спробу визначити зміст поняття композиції а також приділено увагу термінологічному визначенню мистецьких понять «композиція» та «компонування». О. Полтавець-Гуйда у статті «Формальне композиційне рішення як основа твору образотворчого мистецтва» [17] розглянула засади і положення композиційної побудови творів та дослідила методологію пошуку первинної формальної композиції.

Проте незважаючи на значний обсяг досліджень проблематики композиційного мислення, чимало аспектів лишаються невисвітленими, і визначення його ролі у становленні особистості митця досі відноситься до нез'ясованих.

Формування цілей статті. Композиційна діяльність і розумові процеси, є чинниками що, як організуючі практики, безперервно супроводжують творчу роботу. Тож проблема розвитку композиційного мислення полягає у розширенні інтегрованих взаємозв'язків запозичених методів дослідження, що в результаті обумовлюють формування творчої особистості художника.

У задачу дослідження входить також уточнення поняття «композиційне мислення» як сфери, де перетинаються професійно-художні й образно-естетичні проблеми: творчості, сприйняття, здібності, індивідуальності, самостійності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розділяючи філософське (світоглядне) знання та знання наукове, ми виходимо з розділення власне реальності на суб'єкт (об'єктивну частину реальності, що є носієм творчої, художньо-образної, предметно-практичної, пізнавальної, емоційно-вольової, та іншої активності) і об'єкт. У ролі об'єкта виступає навколишній світ, світ візуального мистецтва, світ культури. У композиційному мисленні «... кожний елемент має своє унікальне значення тільки у даному поєднанні всіх елементів, тому не можна забрати, додати чи замінити жодного, навіть найменшого, елементу, не порушивши цілого та не змінивши зміст твору» [16, с. 98]

Творча діяльність притаманна багатьом людям, вона простежується з архаїчних часів розвитку людства (слово «архе» у давньогрецькій філософії означало першооснову, першопричину). Вивчаючи «основи композиції» на ранніх етапах розвитку, педагоги-художники дійшли висновку, що спланованість і регулярність занять композицією з часом переростає у власний досвід. Враховуючи індивідуальність темпів засвоєння принципів творчої діяльності, роботи з композиції відбувається сеансно, тобто часовий простір, відведений для занять, визначається індивідуально. Наявність у кожного митця інваріантних уявлень про композицію, як організацію (центр — периферія), а в більш універсальній системі перспективних

скорочень, модульних співвідношень пропорцій, поглиблюється логічне усвідомлення про структуру побудову композиції, «композиційну режисуру». Кожен народ має певний погляд («ракурс») на довкілля і світ людських стосунків. Водночас кожний ракурс має виразний загальнолюдський зміст, який уможливує порозуміння між представниками різних культур. У широкому розумінні — це усвідомлення схеми світобудови, космосу. Рух світил, зміна пір року, стосунки між богами та людьми — все підпорядковано певній ритміці. Цікаво що у давніх греків слово «kosmos» означало не «Всесвіт», а «порядок у Всесвіті». Розвиток композиційного мислення творчої особистості означає вміння віднайти і вибудувати цей правильний візуальний порядок.

Висновки. Таким чином, процес композиційного мислення складається з чуттєвої і раціональної сторін, що знаходяться у тісній взаємодії. Працюючи над художнім образом, художник продумує художню дію. Для народження художнього образу треба мати чуттєву базу досвіду. Композиційне мислення породжує думки, конструктивно-пластичне вираження поставленої задачі. Для вирішення цих задач художник здійснює пошукову роботу, відтворює асоціативне моделювання, трансформуючи простір картини, римуючи угруповання форм з урахуванням статичної й динаміки. Пошукове ескізування, що націлене на виявлення пластичного формоутворення, знаходження необхідних варіантів формо-думки, формо-образу, складають єдиний творчий процес, без якого неможливо виразити почуття. Якщо почуття безпосередньо впливають на підбір уявлень і їхній зв'язок свідчить про стихійний асоціативний процес, формо-знакове пластичне формоутворення вимагає відповідних навичок авторської діяльності, роботи в різних жанрах і навіть видах мистецтва. Принципи доміанти добре пояснюють емоційну складову і процесуальну специфіку, що здійснює цілеспрямовану роботу.

Зважаючи на свою специфічність, композиційне мислення щільно пов'язане з іншими видами та формами мисленнєвої діяльності, знаходиться в постійному взаємозв'язку з ними.

Перша форма полягає у використанні передових ідей загальнолюдського спрямування, теоретичних положень та висновків інших галузей науки, що орієнтують розробку нових концепцій візуального мистецтва, допомагають визначити вихідні позиції цілеспрямовання, мотиваційного спрямування творчих пошуків та зв'язання конкретних візуально-пластичних задач для виявлення художнього образу.

Другою формою є запозичення методів дослідження мислення. При цьому, чимало методів можуть бути адаптовані в умовах універсалізації засобів пізнання та інтеграції знань в галузі психології, філософії, математики, кібернетики та культурознавчого пошуку.

Третю форму становлять міждисциплінарні дослідження, в яких знання загальних законів композиції, як гармонійного поєднання частин і цілого взаємодіють

з різними видами образотворчого і візуального мистецтва, а позиції культури розглядаються як унікальний творчий імпульс.

У сучасних умовах важливого значення набуває необхідність розвитку феномену «композиційного мислення» в умовах всебічного розширення інформаційного, візуального проекту в якому важко зорієнтуватися без структурного розподілу та розуміння логіки формування функцій культури: перетворювальної, інформаційної, комунікативної, нормативної, знакової, аксіологічної.

Література

1. Гергель Є. А. Психологічні особливості формування креативних здібностей / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2007. 20 с.
2. Лобода О. В. Креативність як основа психічного здоров'я особистості // Наука і освіта. 2010. № 3. С. 61–65.
3. Максименко О. Дизайнерська освіта — педагогічна культура // Мистецтво та освіта. 2005. № 3. С. 16.
4. Музиченко Ю. Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів — передумова формування мобільності // Рідна школа. 2006. № 9. С. 20–22.
5. Пічкур М. Тренінг з композиції для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва // Мистецтво та освіта. 1999. № 1. С. 41–46.
6. Стась М. І. Методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 55 с.
7. Турчин В. В. Система розвиваючих дизайн-об'єктів як елемент формування проектно-образного мислення // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: Зб. ст. Харків: ХХПІ, 1999. № 1. С. 32.
8. Турчин В. В. Базові аспекти процесу формування проектно-образного мислення // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Харків: ХДАДМ. 2002. № 6. С. 265–267.
9. Свешников А. В. Композиционное мышление в изобразительном искусстве: автореф. дис. ... д-ра искусствоведения: 17.00.09 / Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2004. 52 с.
10. Музика О. Композиційні здібності як основа художньо-творчої діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2010. № 2. С. 18–23.
11. Кайдановська О. О. Формування творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення основ композиції дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2004. 248 с.
12. Григор'єва В. В. Формування навичок композиційної діяльності на початковому етапі навчання (в системі підготовки художників-педагогів): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Одеса, 1998. 20 с.

References

1. *Herhel Ye. L.* Psykholohichni osoblyvosti formuvannia kreatyvnykh zdibnosti [Herhel Ye. Psychological feature of creative abilities formation] / Tsentr. in-t pislidyplom. ped. osvity APN Ukrainy. Kyiv, 2007. 20 s.
2. *Loboda O. V.* Kreatyvnist yak osnova psykhhichnoho zdorovia osobystosti [Loboda O. Creativity as a basis of psychological health of an individual] // Nauka i osvita [Science and education]. 2010. No. 3. S. 61–65.
3. *Maksymenko O.* Dyzainerska osvita — pedahohichna kultura [Maksymenko O. Designers' education as a pedagogical culture] // Mystetstvo ta osvita [Art and education]. 2005. No. 3. S. 16.
4. *Muzychenko Yu.* Rozvytok tvorchykh zdibnosti maibutnykh uchyteliv —peredumova formuvannia mobilnosti [Muzychenko Yu. Development of creative abilities of the future teachers as a prerequisite for forming mobility] // Ridna shkola [Native school]. 2006. No. 9. S. 20–22.
5. *Pichkur M.* Treninh z kompozytsii dlia maibutnoho vchyteia obrazotvorchoho mystetstva [Pichkur M. Composition training for the future teacher of fine art] // Mystetstvo ta osvita [Art and education]. 1999. No. 1. S. 41–46.
6. *Stas M. I.* Metodyka formuvannia tvorchykh zdibnosti maibutnykh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk [Stas M. Methods of forming creative abilities of the future teachers of fine art: Extended abstract of the candidate's thesis] / Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2007. 55 s.
7. *Turchyn V. V.* Systema rozvyvaiuchykh dyzain-obiektiv yak element formuvannia proektno-obraznoho myslennia [Turchyn V. System of developmental design objects as an element of forming project-image thinking] // Tradytsii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti: Zb. st. [Traditions and innovations in the higher architectural-artistic education]. Kharkiv: XXPI, 1999. No. 1. S. 32.
8. *Turchyn V. V.* Bazovi aspekty protsesu formuvannia proektno-obraznoho myslennia [Turchyn V. Basic aspects of the project-image thinking formation] // Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv [Herald of the Kharkiv State Academy of Design and Arts]. Kharkiv: KhDADM. 2002. No. 6. S. 265–267.
9. *Sveshnikov A. V.* Kompozicionnoe myshlenie v izobrazitelnom iskusstve: avtoref. dis. ... d-ra iskusstvovedeniia: 17.00.09 [Sveshnikov A. Compositional thinking in the visual arts: Extended abstract of the Doctor's thesis] / Ros. gos. ped. un-t im. A. I. Gercena. Sankt-Peterburg, 2004. 52 s.
10. *Muzyka O.* Kompozytsiini zdibnosti yak osnova khudozhno-tvorchoi diialnosti maibutnykh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva [Muzyka O. Compositional abilities as a basis of artistically creative activity of the future teachers of fine art] // Problemy pidhotovky suchasnoho vchyteia [Problems of training of a contemporary teacher]. 2010. No. 2. S. 18–23.
11. *Kaidanovska O. O.* Formuvannia tvorchoho myslennia maibutnykh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v protsesi vyvchennia osnov kompozytsii dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 [Kaidanovska O. Forming the creative thinking of the future teachers of fine art during the studying the composition basics: Extended abstract of the candidate's thesis]. Kyiv, 2004. 248 s.

12. Hryhorieva V.B. Formuvannia navychok kompozytsiinoi diialnosti na pochatkovomu etapi navchannia (v systemi pidhotovky khudozhnykiv-pedahohiv): avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 [Hryhorieva V. Forming the skills of compositional activity within the initial period of education (in the system of artists-teachers' training)]. Odesa, 1998. 20 s.

Наталия Ивановна Николаичук

Культурологические аспекты композиционного мышления как компонента работы над художественным произведением

Аннотация. Исследован феномен композиционного мышления как необходимой формы создания художественного произведения. Визуальный диалог эффективно демонстрирует живое восприятие действительности, дает возможность углубиться в содержание динамического сюжета, сосредоточиться на статических паузах, усиливающих влияние искусства, дающих возможность ощутить образ. Сформулирован авторский подход к проблеме культурологической сущности создания комплексной творческой среды (на примере Киевской детской академии искусств), где в обстановке свободного выбора совершается процесс становления и роста художника. Приведено авторское трактование термина «композиционное мышление» и прослежена его роль в процессе формирования творческой личности.

Ключевые слова: изобразительное искусство, творческая личность, композиционное мышление.

Nataliya I. Nikolaichuk

Cultural aspects of compositional thinking as a component of work on artwork

Summary. The article investigates the phenomenon of compositional thinking as to create the necessary forms and understanding of artistic creation. Visual dialogue effectively demonstrates the living perception of reality, allowing dynamic content deeper into the plot, but also think of static pauses, which increase the power of art, make it possible to feel the image. It also provides the author's approach to cultural essence creating a comprehensive creative environment (the Kyiv Children's Academy of Arts), which in the free choice of the process of formation and growth of an artist. Posted copyright and reading of the term «compositional thinking» and followed its role in the formation of the creative personality of the artist.

Keywords: art, creative personality, compositional thought.